

RODERIC PITA I MERCÈ

UNA REFERENCIA EPIGRAFICA ROMANA DE LES TERMES PUBLIQUES I
D'ESPECTACLES PUGILISTICS A LA BARCELONA ROMANA

Actes III Congrès d'Història de la Medicina Catalana.

Lleida, 1981. vol. III.

UNA REFERENCIA EPIGRAFICA ROMANA DE LES TERMES PUBLICUES I D'ESPECTACLES PUGILISTICS A LA BARCELONA ROMANA

RODERIC PITA I MERCÈ

Volem fer un breu comentari d'una inscripció romana de la fi del segle II de la nostra era, trobada a Barcelona i que fa referència a un personatge de la Barcelona romana que al morir va fer un llegat a la comunitat barcelonina per que amb els interessos del capital deixat se subvencionés una vegada a l'any un espectacle de púgils al poble de Barcelona i també va deixar una quantitat per què es comprés oli per a ungir-se als banys públics de Barcelona. Aquest pintoresc text, per la seva referència a les termes públiques de la **Barcino** romana, mereix el nostre comentari i atenció (1).

Antecedents

Es quasi segur que la inscripció estudiada procedeix de la Barcelona romana i cal datar-la probablement als darrers anys del segle II de la nostra era. És un pedestal d'estàtua, de pedra calcària, quasi marbre, de color blanc grogós i que va aparèixer empotrat en una paret medieval del carrer d'Arlet, prop de la cantonada al Carrer Hèrcules, al barri antic barceloní, dintre del perímetre urbà romà. Aquest pedestal, té en un costat una inscripció llatina, que recollim més endavant, inscripció ja coneguda d'antic publicada per Hübner al *Corpus Inscriptionum Latinorum* al Llibre II d'Hispania (2); al número 4514 i també publicada per Dessau (3) i més recentment per Mariner Bigorra (4).

Aquest pedestal amb la inscripció ara es conserva al Museu Arqueològic de Barcelona i és exposada al públic a la Sala XXV amb el número 19005 del seu inventari. Les mides del pedestal de forma cúbica són 0,918 x 0,52 x 0,47. La inscripció està redactada en un llatí de tipus provincial, pràcticament en llatí més vulgar que literari, i ja en una època decadent, probablement a la fi del segle II o en els primers anys del segle III de la nostra era.

Text llatí

Segons la versió publicada per Mariner, donem el text llatí de l'epígraf objecte de la nostra atenció:

L.CAECILIVS.L.F.
PAP.OPTATVS
C.LEG.VI+.G.FEL.
ET C.LEG XV APOLLIN.

MISSVS.HONESTA.
 MISSIONE AB IMP.M.
 AVR.ANTONINO ET AVR.
 VERO AVG.ATLECTVS. A BARC.
 INTER INMVNES.CONSECVT
 IN HONORES.AEDILICIOS.
 II VIR.III.FLAM.ROMAE.
 DIVORVUM ET. AVGVSTORVM
 QVI.R.P.BARC.ITA.LEG.DO.LEGO
 DARIQVE VOLO X VII.D.EX
 QVORVM VSSVRIS.SEMISIBVS
 EDI VOLO QVODANNIS SPECTAC.
 PVGILVM.DIE.IIII.IDVM.IVNI
 VSQVE.AT.CCL.ET.EADEM.DIE
 EX CC.OLEV.M.IN.THERMAS.PVBLI
 POPVLO.PRAEBERI.HAEC.ITA.PRAES
 TARI.EA.CONDICIONE VOLO.VT.
 LIBERTI MEI.ITEM.LIBERTORVM MEORVM
 LIBERTARVMQVE.LIBERTI QVOS
 HONOR
 SEVIRATVS.CONTIGE
 RIT.AB. OMNIBVS.MV
 MERIBVUS.SEVIRATVS.EX
 CVSATI.SINT.QVOT.SI QVIS
 EORVM.AT.MVNERA
 VOCITVS.FUERIT.
 TUM EA.X.VII D.AT.
 REM PVB.TARRAC.
 TRANSFERRI IVBEO
 SVB EADEM.FORMA
 SPECTACVLORVM QVOT
 S.S.EST EDENDORVM
 TARRACONE.
 L.D.D.D.

Traducció

Podem donar la següent traducció del transcrit text llatí al català:

"Lluci Cecili Optat, fill de Lluci, de la tribu Papíria, Centurió de la Legió VII Gemina Felix i Centurió de la Legió XV Apolinaris, llicenciat amb tots els honors pels emperadors Marc Aureli i Lluci Ver, Augustes, admès entre els barcelonins entre els seus ciutadans immuns, elevat als honors edilicis, duunvir tres vegades, flamen de Roma, dels déus i dels augustes, el que va fer un llegat a la comunitat barcelonina en aquestes paraules: "dono, llego i vull, que s'entreguin 7500 denaris, i dels seus interessos al 6 %, vull que es doni anualment un espectacle de púgils el dia 6 de Juny, per la quantitat de 250 denaris i que en el mateix dia sigui subministrat a les termes públiques i per al poble, oli per un import de 200 denaris. Vull que aquest donatiu sigui usat en la forma indicada amb la

següent condició: que els meus lliberts i igualment els lliberts dels meus lliberts i llibertes als que correspongués l'honor del sevirat, siguin dispensats de totes les despeses dels sevirat. I en el cas que algun d'ells sigués requerit per al seu compliment, mano llavors que els dits 7500 denaris passin a la comunitat tarragonina, baix el mateix aspecte que abans consti d'espectacles a celebrar a Tarragona". En el lloc atorgat per decret dels decurions".

Cronologia

Aquesta inscripció té una referència cronològica, la data del pas a la reserva del militar, fet que tingué lloc als últims anys del coimperi dels emperadors Marc Aureli i Lluci Ver, probablement a l'any 168 més o menys. En ésser retirat com a centurió veterà, probablement tindria una edat entre 45 i 48 anys segons cal suposar, o sigui que el personatge possiblement nasqué cap a l'any 120 després de Crist i si suposem que morí cap als 70 anys, la inscripció és feta més o menys cap a l'any 190, si bé cap que la seva mort sigués ja cap a l'any 180. Tot és probable.

Biografia del personatge

Lucius Caecilius Optatus era fill de Lucius i pertanyia a la tribu Papíria, el que indica un origen familiar foraster, és a dir, no eren els seus ascendents originaris del Nord-est de la Península Ibèrica, regió en la que predominava la tribu Galèria, segons totes les inscripcions. Això ens fa sospitar de que podria ésser fill d'un militar romà. Cal pensar com a més evident, que Lucius Caecilius Optatus s'allistà com a soldat voluntari a la Legió VII Gemina de guarnició a Hispània i que tenia la seu i base a Lleó, si bé tenia cohorts destacades per Galícia, Cantàbria, Astúries, la Meseta, el Vall de l'Ebre i altres llocs, inclús del Sur de la Península. En algunes d'aquestes guarnicions degué acomplir més de vint anys de servei militar fins que arribà a la categoria de centurió a la mateixa Legió VII Gemina, com diu expressament el text llatí de la inscripció (5).

Cap a l'any 150 o 155, cansat de l'avorrida vida de centurió a les guarnicions hispàniques va demanar Lucius Caecilius Optatus, segurament de forma voluntària, la seva traslació com a centurió de la Legió XV Apollinaris que des del 138 després de Crist estava de cobertura i de guarnició a les fronteres orientals de l'Imperi Romà, i tenia la seva seu i base al campament fortificat de Satala, a la província romana de l'Armènia Mínor i prop de la frontera de l'imperi independent de l'Armènia. Entre els anys 161 i 163 va tenir lloc la guerra dels romans contra Armènia, dirigida per Antoninus Pius i les legions romanes, entre elles la XV Apollinaris, van conquerir Artaxata. Després (6), en els anys 165 i 166, es concentren els exèrcits romans a les fronteres orientals, front als parts, passen a l'altra banda del riu Eufrates i les legions romanes ocupen moltes regions de Mesopotàmia, Armènia i Pèrsia (7), participant la Legió XV Apollinaris a aquestes campanyes amb l'ocupació romana de Dura

Europos, Edesa, Nisibe, Saleucia i Ctesifonte, creant-se amb aquestes conquestes la nova província romana de Mesopotàmia, en territori de l'actual Irak. En aquesta última campanya lògicament Lucius Caecilius Optatus devia ésser un centurió veterà del primer rang, probablement amb comanament de cohort o amb destí equivalent i devia tractar personalment amb l'emperador i els alts caps de l'exèrcit romà, el que justifica la menció de la làpida "missus honesta missione ab imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Aurelio Vero Augustis". L'exèrcit romà en aquesta campanya era comanat per l'emperador filòsof Marc Aureli i aquesta campanya va ésser una de les últimes victòries dels exèrcits romans i a la vegada de les darreres expansions del territori romà. Segurament una vegada llicenciat de l'exèrcit el nostre personatge, vinculat amb Barcelona per lligams familiars, i amb els honors d'un militar d'alta graduació retirat, amb bens de fortuna, es va establir a Barcelona ciutat, en la que tingué càrrecs municipals com Aedil, va ésser tres vegades dunnvir del Municipium Barcinonensis i va ésser sacerdot o flami del culte imperial romà al Municipi (8).

Contingut del testament

La inscripció fa solament menció d'una part del testament, la que es refereix al llegat en favor de la comunitat del municipi romà de Barcelona i omet segurament la resta del testament amb la institució d'un hereu, condició precisa per que valguí el testament d'un ciutadà romà com era el nostre personatge.

Fa una deixa en forma de llegat d'un capital de 7500 denaris, per què els seus interessos anuals la 6 % es dediquin a dos objectes:

- a. Un espectacle a celebrar el 10 de Juny de cada any, de lluita de púgils i al que dedicava la suma de 250 denaris dels dits interessos. Aquest espectacle segurament devia tenir lloc en un local públic, teatre o circ i l'entrada al públic barceloní, gratuïta (9).
- b. Que el mateix dia 10 de Juny de cada any, es dediquin 200 denaris dels esmentats interessos per adquirir oli per a les termes públiques de Barcelona. No sabem si es refereix a oli per a l'il·luminació interna de les dites termes públiques o a oli per a ungir-se els banyistes o els atletes (10).

Com a compensació d'aquestes deixes, imposava al Municipium de Barcelona la condició de què el dit Municipium alliberés als seus lliberts i llibertes, i als descendents dels mateixos, de totes les càrregues inherents a la dignitat seviral, en el cas de què algun dels dits lliberts arribés a ostentar el sevirat augustal al Municipium barceloní (11).

Per el cas de que no es compleixi aquesta condició de l'alliberament dels drets sevivals, mana el testador, que sigui la comunitat de la ciutat de Tarragona la beneficiària de l'espectacle de púgils o d'un altre espectacle al que s'aplicarien els interessos anuals del segut llegat (12).

Aquesta inscripció és de molt interès per la història local de

Barcelona, ja que a més de la nota biogràfica del personatge i del seu curiós testament, ens dona coneixement dels següents aspectes de la vida de la Barcelona romana a la fi del segle II de la nostra era o a principis del segle III i que signifiquem així:

- a. Ens dóna coneixement de l'existència a Barcelona al dit temps, d'un espectacle deportiu de competicions pugilístiques entre professionals d'aquest deport, que segurament percibien quantitats per cada combat, més o menys com ara, salvant les distàncies. Aquest espectacle pugilístic, devia tenir ja cert arrelament a Barcelona i lògicament el testador devia ésser molt aficionat a la boxa que feien els romans i que degué practicar o veure, durant la seva permanència a l'exèrcit. Cal suposar que les competicions pugilístiques que tenien lloc en algun local públic de Barcelona, podria ésser el circ, o el teatre, dels que no coneixem la situació ni característiques (13).
- b. Fa menció de les termes públiques de Barcelona, que sens dubte existien ja al segle II en vida del testador. Aquestes termes segurament estaven alimentades d'aigua per l'aqüeducte del carrer dels Archs i des de l'entrada del dit aqüeducte al costat de la porta Nord de Barcelona, per la Plaça Nova, l'aigua podia arribar fàcilment a qualsevol lloc del perímetre romà de Barcelona, al que podia estar situat l'edifici de les termes públiques (14).
- c. No sabem si l'oli de la deixa, a usar a les termes, era per il·luminació nocturna a les dites termes o per ungir els cossos dels banyistes o atletes concorrents als dits banys, si bé cal suposar que seria aplicat a adquirir oli per fer friccions, un oli especial, barrejat amb perfums i matèries balsàmiques, per tractar els cossos de banyistes i atletes amb objectius fortificants i higiènics (15).
- d. L'alternativa de passar a Tarragona els drets del llegat, en cas d'incumpliment de la condició pel Municipi barceloní, d'alliberar als seus lliberts dels pagaments ocasionats per la dignitat de sevir augustal, sembla prejudicar i presuposar a l'època ja una certa rivalitat, entre les dues grans ciutats romanes del país, Tarragona la capital provincial i Barcelona amb importància creixent i que ja feia ombra a Tarragona, tallant distàncies. El testador coneixia aquesta rivalitat i al testament jugava amb la dita competència (16).
- e. La presència a Barcelona, al segle II, de personatges com Lucius Caecilius Optatus, que durant llargs anys va residir a llunyanes terres orientals a la regió de l'actual Armènia a Turquia, va aportar a Barcelona en el terreny de la cultura, dels costums, de les creències i de la medicina, influències de llunyanes terres, que feien de Barcelona una ciutat oberta a corrents culturals exteriors. Segurament Lucius Caecilius Optatus va arribar a Barcelona rodejat dels seus esclaus i esclaves adquirits a terres de Mesopotàmia, Armènia, Síria o altres llocs d'Orient, esclaus que després van ésser els lliberts a que fa referència el testament i pels que somia la dignitat de sevir augustal una vegada manumitits. Aquests esclaus primer, lliberts després, d'origen foraster, van contribuir

a aportar a la ciutat de Barcelona influències culturals orientals (17).

- f. La inscripció 4509 del Corpus Inscriptionum Latinorum (18) dedicada a Lucius Minucius Natalis fa menció d'uns banys amb pòrtics i conduccions d'aigua, construïts a Barcelona en un terreny del dit i del seu fill. No sabem si els banys construïts per Lucius Minucius Natalis i el seu fill són un establiment de les termes públiques esmentades a la inscripció estudiada de Lucius Caecilius Optatus, si bé creiem com a més probable, que una cosa eren les termes públiques, amb aigua freda i calenta, construïdes a expenses d'un particular i en una finca privada.

Notes bibliogràfiques

1. MARINER BIGORRA, S.: "Inscripciones romanas de Barcelona". Barcelona, 1973.
2. HUBNER, Ae.: "Corpus Inscriptionum Latinorum II". Berlin, 1869.
3. DESSAU, H.: "Inscriptiones Latinae selectae". Berlin, 1916.
4. MARINER BIGORRA, S.: obra esmentada.
5. MARIN i PENA, M.: "Instituciones militares romanas. Madrid, 1956. PARKER, H.M.D.: "The roman legions". Cambridge, 1961.
6. PETIT, P.: "La paix romane. P. U. F.". Paris, 1967.
7. ZIEGLER, H. K.: "Die Beziehungen zwischen Rom un Partherreich". Wiesbaden, 1964.
8. ETIENNE, R.: "Le culte imperial dans la Peninsule Iberique d'Auguste a Diocletien". Paris, 1958.
9. MARINER BIGORRA, S.: obra esmentada.
10. MARINER BIGORRA, S.: obra esmentada.
11. MARINER BIGORRA, S.: obra esmentada.
12. MARINER BIGORRA, S.: obra esmentada.
13. GRIMAL, P.: "La civilización romana". Barcelona, 1965.
14. CARRERAS CANDI, F.: "Les aigües i banys de Barcelona". Bol. Real Academia de Bellas Artes, 2; págs. 115-139. Barcelona 1903.
15. CARRERAS CANDI, F.: obra esmentada.
16. ETIENNE, R.: obra esmentada.
17. MANN, J. C.: "The settlement of veterans in the Roman Empire". London, 1956.
18. MARINER BIGORRA, S.: obra esmentada. Inscripció nº 30.
HUBNER, Ae.: obra esmentada.